

Táňa Smolková

Dítě v úctě přijmout ...

Vzdělávací program vzdělávacího materiálu školy

MATEKA

Táňa Smolková

DÍTĚ V ÚCTĚ PŘIJMOUT ...

Vzdělávací program
waldorfské mateřské školy

MAITREA
2007

Táňa Smolková: Dítě v úctě přijmout ...

© Táňa Smolková 2007

Photographs © Táňa Smolková 2007

Czech edition © MAITREA a.s. Praha

ISBN 80-903761-2-6

1.	Úvod.....	6
2.	Obecné principy a východiska pedagogiky Rudolfa Steinera se zřetelem na prvních sedm let života dítěte	10
2.1.	Potřeba náležitého přisunu podnětů zvenčí	13
2.2.	Potřeba smysluplného světa	16
2.3.	Potřeba životní jistoty.....	18
2.4.	Potřeba vlastní společenské hodnoty	20
2.5.	Potřeba otevřené budoucnosti	21
3.	Specifické podmínky vzdělávání v současné waldorfské mateřské škole.....	23
3.1.	Uspořádání života ve školce.....	24
3.2.	Stravování.....	25
3.3.	Rozvoj smyslů	27
3.4.	Slavnosti roku	31
3.5.	Role učitele ve výchově dětí v prostředí waldorfské mateřské školy	34
3.6.	Výtvarné a pracovní činnosti.....	38
3.7.	Péče o jazyk a hudbu	41
3.8.	Řád.....	44
3.9.	Waldorfská mateřská škola jako sociální a autonomní útvar	46
3.10.	Hodnocení výchovně-vzdělávacího procesu	50
3.11.	Obecné podmínky.....	53
4.	Charakteristika Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání ve vztahu k waldorfské mateřské škole... 54	54
5.	Návrh konkrétního vzdělávacího programu pro waldorfskou mateřskou školu	59
5.1.	Dítě a jeho tělo.....	60
5.2.	Dítě a jeho psychika	62
5.3.	Dítě a ten druhý.....	69
5.4.	Dítě a společnost.....	73
5.5.	Dítě a svět.....	76
5.6.	Slavnosti jako základní rámec průběhu roku.....	78
5.7.	Obsah činností ve školce.....	86
5.8.	Možné časové řešení průběhu dne a týdne.....	96
6.	Závěr	99
	Použitá literatura.....	102

Namísto úvodu

Nemyslím, že dětství je nejkrásnějším obdobím lidského života. Jsou i jiná pěkná. Ale jsem si vědom toho, že dětství člověka předznamenává a poznamenává víc než jakékoliv jiné období jeho života. Nikdy později se v člověku neděje tolik změn.

Zodpovědnost za to, co se dítě dozví a jak se s tím naučí zacházet, mají přirozeně v první řadě rodiče. Velmi brzo se však dítě vydává „vlastní cestou.“ Začíná chodit do školy. Nejprve mateřské. A tam, zdá se mi, je třeba hledat klíč k tomu, jak se bude jeho povaha formovat při kontaktech s dalšími lidmi. Dítě navazuje první přátelství, seznamuje se s novými věcmi a situacemi. Je-li ve všech těchto okamžicích obklopeno láskou, porozuměním a nezbytným respektem, je zde vytvořen předpoklad, že do dalšího života vstoupí beze strachu jako svobodná bytost.

Těm, kdo se o to pokoušejí vážně a opravdově, přeji, aby vytrvali.

Ivan Medek

1. Úvod

Často zažíváme snahu dospělých začít dítě co nejrychleji učit. Snahou o urychlování intelektuálního vývoje dítěte jako bychom mu chtěli pomoci, aby se mohlo co nejrychleji včlenit do společenství dospělých. Jako by jediným posláním dětství bylo stát se co nejkratší přípravkou na dospělost. Dětské potřeby vnímání a prožívání, jiné způsoby poznávání a objevování často nebereme na vědomí. Protože my dospělí už to vše známe a domníváme se, že dětem to přece stačí jenom po našem vysvětlit a naučit je to. Dětství tak ztrácí svou vlastní hodnotu a je vnímáno jako pouhá příprava na plnohodnotný život dospělého.

Žijeme v době plné dramatických, náhlých a stále rychlejších změn všech oblastí života. Lidé by měli být schopni se přizpůsobit novým situacím, ač řadu z nich si zatím nedokážou ani představit. Z průběhu minulého

století vidíme, že jsme mnohé ze svého lidství ztratili a díky množství změn, které probíhají stále rychleji, zapomněli. Dosavadní způsob myšlení bez širších souvislostí nás dovedl velmi daleko v poznání jednotlivostí na jedné straně, ale také velice blízko k ekologické katastrofě, sociálním problémům, nerovnováze ve vývoji celého lidstva i vývoji jedince na straně druhé.

Jako vychovatelé se často ptáme: co bude člověk potřebovat, aby dokázal rozumět sobě a současnému a budoucímu světu? Jsme zahlceni množstvím informací a „návodů, jak správně žít“, co dělat, abychom prosadili své cíle, zamýšlíme se nad tím, jak má vypadat profil žáka, aby se co nejlépe uplatnil na trhu práce apod. Přesto to příliš nefunguje. Když se zeptáme na osobní pocit štěstí, často dostaneme nejistou a neurčitou odpověď. Jaké talenty, zkušenosti a schopnosti, jakou míru lidskosti, svobody a závislosti v rámci svého úzkého i širokého společenství máme probouzet ve vyvíjejícím se dítěti?

Tendence vývoje společnosti nastolují potřebu změny pojetí výchovy a vzdělávání. Jaké mají být naše výchovně vzdělávací instituce, aby byly skutečnými „dílnami lidskosti“, schopnými odpovídajícím způsobem motivovat člověka k celoživotnímu učení, pěstovat u něj vůli tvůrčím způsobem proměňovat své prostředí, vytvářet schopnosti pro práci v týmu a rozvíjení sociálních vztahů?

Zpráva komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“ vymezila čtyři základní typy učení, které by se měly stát pilíři rozvoje každého jedince: *učit se poznávat*, což znamená osvojovat si nástroje pochopení, *učit se jednat*, abychom byli schopni tvořivým způsobem zasahovat do svého prostředí, *učit se žít společně*, abychom dokázali spolupracovat s ostatními a mohli se tak podílet na všech lidských činnostech, *učit se být* ve smyslu základ-

ního procesu utváření vlastní osobnosti, v návaznosti na tři předcházející pilíře. Podobně to kdysi formuloval Jan Amos Komenský, když stanovil tři stupně výchovy: 1. poznat sebe a svět, 2. ovládnout sebe a 3. povznést se k Bohu. Dnešním jazykem a dnešním viděním bychom mohli uvažovat o jednotlivých typech vzdělávací politiky posledních desetiletí, jak jsme je mohli zažívat: před rokem 1989 byl kladen důraz na množství a kvalitu informací, jichž se dětem v rámci výchovně-vzdělávacího procesu dostávalo. Změny ve směřování společnosti na začátku 90. let minulého století znamenaly i změnu v pojetí cílů ve výchově a vzdělávání: pozornost pedagogů se obrátila na pěstování kompetencí žáků, jejich schopnost přizpůsobit se, komunikovat, samostatně vyhledávat potřebné zdroje informací – zkrátka „vyznat se v životě, neztratit se, umět si poradit.“

Mnoho lidí však dospěje v průběhu svého života k mnohým zdravotním, sociálním i jiným omezením, jež nelze překonat pomocí této výbavy. Často ztrácejí půdu pod nohama a cítí, že některé současné kompetence a dosavadní zkušenosti jim nemohou dál sloužit. Je třeba vyvinout nové schopnosti, nalézt nové porozumění a nový smysl věcí. K tomu je potřebná jediná možná výbava a jediná možná kompetence – důvěra ve své síly, otevřenost pro změny a pružnost myšlení a vědomí, že vše má svůj smysl. Dnešní terminologií jsme dospěli k třetímu stupni J. A. Komenského: vést děti v procesu výchovy k tomu, aby se jejich celoživotní potřebou stal smysl pro krásné, téma závaznosti a pravdivosti lidského jednání, vnímavost a pozornost i k tomu, co není zjevné, a přesto působí v našich setkáních. To znamená vést proces výchovy nejen z hlediska potřeby člověka začlenit se do stávajícího systému, vyhovět požadavkům a tlaku společenské konvence, ale vnímat proces výchovy a vzdělávání jako vytváření nástroje pro nalezení sebe sama, svého osobního životního úkolu v organismu celé společnosti. Otázky po smyslu vlastní existence v době,

kdy „vše je možné“, pocit vlastního ukotvení a porozumění v proměnách současné doby se dotýkají cílů ve smyslu Komenského třetího stupně výchovy.

Jsem přesvědčena, že pedagogika pracující v těchto intencích může poskytnout řadu odpovědí na potřeby a výzvy současné společnosti. Jedním z takto orientovaných pedagogických směrů je waldorfská pedagogika. Vychází z myšlenek rakouského filosofa Rudolfa Steinera, který se zabýval zákonitostmi vývoje dítěte, proměn jeho vztahu ke světu a postupně se probouzejícími schopnostmi poznávání. První škola pracující podle těchto principů vznikla v roce 1919 ve Stuttgartu, postupně vznikaly další waldorfské školy po celém světě, jejich hlavní rozvoj nastal v 80. letech dvacátého století.

Dnes jsou waldorfské školy ve světě jedním z nejrozšířenějších typů alternativních škol. V roce 2000 existovalo asi 1800 waldorfských mateřských škol ve 49 zemích všech kontinentů. V ČR v současné době pracuje 8 waldorfských mateřských škol disponujících mezinárodním statutem (v Praze 6, Praze 3, Písku, Starých Ždánicích, Brně, Turnově, Rovensku pod Troskami, Semilech), řada jednotlivých tříd působících v rámci větší mateřské školy a několik iniciativ k založení dalších mateřských škol.

Rudolf Steiner (1861-1925) byl rakouský filosof, pedagog, umělec, dramatik a sociální myslitel. Byl zakladatelem waldorfského školství, biodynamického zemědělství, antroposofického lékařství a eurytmie. První škola podle jeho idejí byla založena v roce 1919 ve Stuttgartu na popud továrníka Emila Molta pro děti zaměstnanců cigaretové továrny Waldorf-Astoria; odtud pochází i přívlastek waldorfská.

2. *Obecné principy a východiska pedagogiky Rudolfa Steinera se zvláštním zřetelem na prvních sedm let života dítěte*

Základním rysem waldorfské pedagogiky je snaha o rozvoj člověka v jeho celistvosti. Tato pedagogika uplatňuje procesuální přístup z hlediska utváření osobnosti dítěte a akcentuje momenty osobnostně rozvojové a prožitkově postojoyé. Výchova a vzdělávání vycházející důsledně z vývojových potřeb dítěte se zaměřuje především na utváření vztahu ke světu pomocí sil myšlení, cítění i vůle. Výrazným prvkem je pěstování humanity a lidskosti, tolerance a porozumění druhým. Práce s dětmi je tak zaměřena na probouzení vlastního živého myšlení, širokého soucítění, vůle vedoucí k zodpovědnosti a vlastní tvůrčí realizaci.

„Celý život se podobá rostlině, která neobsahuje pouze to, co se nabízí oku, nýbrž uchovává ve svých skrytých hlubinách i budoucí stav. Kdo má před sebou rostlinu, jež vyvinula teprve listy, ví dobře, že se po nějaké době objeví na listnatém stvolu i květy a plody. A již nyní obsahuje rostlina skryté vlohy k těmto květům a plodům.“ (R. Steiner)

Chceme-li poznat bytost vyvíjejícího se člověka, musíme vyjít z pozorování skryté podstaty člověka vůbec. To však, co je vnějškově na člověku pozorovatelné, tedy například jeho fyzické tělo, je pouze jedním článkem celé jeho bytosti. V souvislosti s waldorfskou pedagogikou však mluvíme ještě o dalších člancích lidské bytosti, jež však nepřicházejí na svět najednou v okamžiku porodu, ale postupně v několika fázích, které nastávají přibližně vždy v sedmiletých intervalech života člověka. Obrazně řečeno, přibližně po uplynutí sedmi let se v člověku probouzí nová kvalita, a to po celou dobu jeho života. Úkolem výchovy ve smyslu waldorfské pedagogiky je připravit podmínky a pečovat o to, aby probouzení těchto nových článků lidské bytosti mohlo do období dospělosti člověka optimálně probíhat. Narození člověka je tedy teprve prvním krokem ke „zrození Člověka“. Pro waldorfskou pedagogiku předškolního věku je proto důležité, jakou životní sílu tento narozený člověk v sobě bude schopen vyvinout, v jaké kvalitě orgány jeho těla budou schopny po celou dobu jeho dalšího života fungovat (jakou budou mít životní formu), tak aby mohl být zdravý organismus zdravým nástrojem probouzející se individuality. Období předškolního věku charakterizuje pedagogika Rudolfa Steinera jako období, kdy se postupně rodí „éterné tělo“ člověka, jeho životní síla a odolnost (slovo éterné má vystihnout neuchopitelnost a ztíženou možnost pozorovat niterné procesy v raném věku dítěte). Neznamená to však, že by ostatní články bytosti člověka nebyly ještě přítomny nebo že se jejich rozvojem waldorfská pedagogika nezabývá, znamená to pouze,

že v centru péče o dítě stojí úsilí o posilování toho, co ještě samo nemá potřebnou sílu, ať už se jedná o oblast fyzického zdraví dítěte, nebo jeho ještě křehkou psychiku.

Tato skutečnost naznačuje priority výchovného působení na dítě ve waldorfské mateřské škole. Dítě, které přichází na svět, má sice vytvořeny všechny potřebné orgány, aby mohlo žít v dnešním světě, ve světě dospělých (a náš svět je vytvořen tak, aby vyhovoval především dospělým), je však zcela nechráněno a tedy vystaveno všem možným ohrožujícím vlivům. Přestože dnešní dítě zpravidla hmotně nestrádá, jeho duševním potřebám není vždy zcela vyhověno. Pokusím se nejprve obecně vyjádřit, jak se k základním životním potřebám dítěte předškolního věku a k jejich uspokojování staví waldorfská pedagogika.

2.1 *Potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí*

„...Jako před narozením vytvořila pro fyzické lidské tělo správné okolí příroda, tak po narození se má starat o správné fyzické okolí vychovatel.“ (R. Steiner)

Dítě prvního sedmiletí jako by bylo „jedním smyslovým orgánem“, napodobuje (zvnitřňuje) vše, s čím se setkává. Nejedná se pouze o to, co se zjevně děje kolem něj, nýbrž o všechno, co dítě může vnímat svými smysly; nejde pouze o vnější, ale i o vnitřní duševní gesta vychovávajícího člověka (co si o někom myslím, jaký k němu mám vztah, s jakým zaujetím vykonávám činnost, kterou jsem pověřen vykonat, míra pravdivosti či nepravdivosti našich vyjádření, míra morálnosti našich postojů). Lze z toho vyvodit, že v okolí dítěte by se tedy nemělo vyskytovat nic, co není hodno napodobení.

Dítě zcela přirozeně přijímá naše postoje a soudy a ztotožňuje se s nimi. „Dítě předškolního věku dosahuje dle Kohlberga tzv. premorální úrovně. Morálka tohoto stadia je závislá na názorech a chování dospělých, kteří jsou pro dítě nějak významní.“ (M. Vágnerová)

Není tedy lhotejně, jak zacházíme s věcmi každodenního života, jak jednáme s ostatními lidmi, jaké postoje vyjadřujeme nebo v sobě neseme. Z tohoto hlediska není podstatné, jaké množství podnětů na dítě působí a kolik poznatků o okolním světě získává, naopak – výchovně nejdůležitější je zde otázka kvality podnětů, jimž je dítě vystavováno a jimiž je oslovováno. Je důležité umožnit dítěti, aby napodobovalo zdravé vzory. Zde má největší význam to, jaký je vychovatel člověk, jaké dojmy dítě jeho prostřednictvím dostane, zdali ho může napodobovat, zdali je dospělý skutečně „naplněn výrazem“.

Totéž platí i o tvorbě prostředí, ve kterém se dítě nachází, a o předmětech, které používá při svých hrách. Dospělý by měl být při vytváření prostoru pro dítě veden snahou, aby se dítěti dostalo co nejpřesnějších, nejautentičtějších smyslových vjemů. Takovou službu vykonají **hračky a předměty vyrobené z přírodních materiálů**. Přírodní materiály jsou původní přirozená informace o světě kolem nás (nezkreslená a nezkarikovaná, lidským působením neproměněná). Hračka z přírodního materiálu nebo přírodnina sama (plody, kousky různých druhů dřev, hedvábí, len) nesou v sobě stále svou životní sílu příjemně oslovující smysly dítěte (tvar, teplo, jemná barva, povrch apod.). Waldorfská pedagogika preferuje právě tuto jednoduchost, čistotu tvarů a organický původ předmětů, zejména v dnešní době plné nejrůznějších náhražek všeho druhu.

Vše, co platí o podněcujícím a bytost dítěte oslovujícím jednání vychovatele nebo o předmětech, s nimiž dítě manipuluje, platí stejně i o obsahu činností s dítětem předškolního věku. Toto dítě se teprve učí orientaci ve světě pro něj ještě neznámém a jistotu v tomto poznávání posiluje, vycházíme-li z přirozených životních situací, z toho, s čím může dítě rezonovat, navázat na předchozí podobnou zkušenost, co může přirozeně prožívat, s čím je bytostně spojeno. Východiskem našich činností se stává **přirozené prožívání běhu roku**, dějů, které neustále ve svém životě setkává, které jsou vlastně součástí jeho bytosti, a kdy dítě samo se může rovněž kdykoliv cítit organickou součástí přírodních procesů a proměn během roku.